

28. ŘÍJEN

V ČESKOSLOVENSKÉ STÁTOTVORNÉ TRADICI A JEHO ROLE VE VEŘEJNÉM MÍNĚNÍ

Vratislav Doubek

Pročítáme-li záplavu meziválečných tiskovin věnovaných zhodnocení 28. října 1918, objevíme celou řadu motivů a symbolik, které se k tomuto datu vázaly, jež do něho byly promítány a jež je třeba připomenout, abychom mohli pochopit význam, jaký měl tento den pro současníky. Jeho hodnocení můžeme nazírat v několika rovinách, od individuální přes stranicko-politickou až po státní. Aby podobný den skutečně plnil funkci milníku společné paměti, musely se všechny tyto roviny doplňovat, shodovat se alespoň v základních rysech společného vnímání tohoto svátku a jeho připomínky. Pokusme se proto nahlédnout, jak se tyto symboly a motivy společné paměti vytvářely, čím byly podmíněny a co představovalo jejich obsah.

Dvacátý osmý říjen vzešel ze zkušenosti války. Žít a přežít znamenalo přežít válku, obrovské zlo, které sjednocovalo k pudovému odporu. Čím slabší bylo již před válkou povědomí rakouské identity, tím rychleji vyprchala vůle k semknutí se ve jménu „rakouského zájmu“ a obraně rakouské státnosti, jejichž projevy bylo možno spatřovat v poněkud frivolním nadšeneckém bojovém vlastenectví ještě v prvních týdnech a měsících války. Prodlužující se válečné hrůzy a útrapy jen posilovaly instinkty individuální i společenské. Odpor proti zlu se soustřeďoval na zosobněné nositele války, na dvorské, vládní, vojenské i byrokratické představitele státu, na stát samotný. Vyhlídka konce války s sebou nesla rovněž možnosti jakési uvolněnější politické fantazie, představu otevřeného prostoru k formulování nových standardů politického života, které budou odrážet vůli

vítězného, posíleného občana oproti oslabenému, poraženému státu. Existencialismus jedince byl v politické rovině opět zřetelně projektován do existencialismu národa, tzv. národního individua. Průmět individuálního a národního zájmu byl již tradičně v české politice velice silně zakořeněn, prolnutí individuálního existenciálního instinktu s obdobně traktovaným národním zájmem byl vnímán jako zcela přirozený a možno říci zděděný. Tak se zejména v českém příkladu projevila velice silná energie vstřebávající jak naděje spojené s končící válkou obecně, tak vůli k sebezáchovné národní akci. Proces za zrovnoprávnění individua probíhající prakticky po celé devatenácté století nyní nabral novou podobu v požadavku samostatného státu jako projevu uplatnění národní individuality, Češi požadovali svůj samostatný stát. „Odvěký sen“ byl nyní realizován vystoupením „nového, svobodného člena velké rodiny samostatných svobodných národů „národu československého“. (Provolání Národního výboru československého dne 28. října 1918)

Zhodnocení role 28. října v průběhu let a desetiletí musí nutně předcházet popis okolností a událostí, který tento den tak zvýraznil. To co dnes vnímáme jako přirozenou návaznost jednotlivých faktů a dějů, bylo na podzim roku osmnáct nejisté a nepřehledné, svůj rád této směsici příběhů, slov a gest vnutila až pozdější interpretace a autorita jednotlivých vykladačů. V samotné říjnové dny nebyla situace jednoznačná ani z pohledu české politiky. Nálada větší části veřejnosti i politických elit, zastoupených v Národním výboru v čele s Karlem Kramářem, již byla zřejmá, nastavená k převratu a akci za prosazení samostatnosti. Zlomový den mohl přijít kdykoli, a nebylo ani jisté, zda vlastně již nastal. Vedení Československé národní rady, mezinárodně uznané zástupkyně zahraničního československého odboje, bylo ve své aktivitě již podstatně dál než domácí reprezentace. Již 26. září dal předseda ČSNR Masaryk pokyn Edvardu Benešovi, aby ustavil prozatímní vládu. Ta ve složení T. G. Masaryk (předseda a ministr financí), E. Beneš (ministr zahraničí a vnitra) a M. R. Štefánik (ministr národní obrany) skutečně dosáhla v dalších týdnech uznání ze strany velmocí. Oficiálně vystoupila jako zmocněný exekutivní orgán 14. října, a již

o čtyři dny později vydala svůj nejpodstatnější dokument, Prohlášení nezávislosti, známé též pod názvem Washingtonská deklarace. Všechna tato data mohla být pro budoucnost považována za rovnocenná při výběru obecně sdíleného a oficiálně slaveného svátku založení státu. Nestalo se tak. V podstatě stejné komplikované příčiny, již si byl Masaryk vědomý od doby svého odchodu do zahraničí. Přes veškerou rozhodnost a jednoznačnost koncepce se vůdce zahraničního odboje potýkal se dvěma největšími obtížemi – chybějícím povědomím evropské veřejnosti o specifčnosti zájmů a orientace české společnosti a slabostí politického mandátu, s nímž se mohl v zahraničí vykázat a podepřít svoji autoritu. Chybějící podporu z domova postupem času nahrazovala strategie postavená na spolupráci s krajanskými kruhy a na zapracování role rozšiřujícího se okruhu politického exilu, vojenských zajatců a zběhů. Dohody či stanoviska memorand vzešlých z této strategie však nutně musely být odkazovány ke konečnému potvrzení nezávislými ústavodárnými orgány budoucího státu. Potvrzením v zahraničí uzavřené Pittsburské dohody z konce května roku 1918 se takto stala Martinská deklarace z 30. října toho roku, v níž slovenští zástupci deklarovali svoji vůli k vytvoření česko-slovenského státu. Text Washingtonské deklarace již podobné potvrzení neočekával a nevyžadoval, sebevědomí zahraniční vlády bylo podpořené otevřenou podporou spojenců. Formulace tohoto dokumentu předpokládala, že se jeho vydání stane oním zlomem státoprávního dosahu. V následujícím vývoji však byly aktivity zahraničního odboje konfrontovány se situací na domácí scéně. Avšak ani z tohoto pohledu se 28. říjen nezdál být předurčený k adoraci. Špičky Národního výboru (Karel Kramář a Václav Klobučník) pobývaly tou dobou ve Švýcarsku, kde se poprvé setkaly se zástupci zahraničního odboje. Na těchto setkáních je Edvard Beneš ujišťoval, že je třeba pracovat systematicky, ale není třeba spěchat. Vhodná příležitost k domácí revoluci se předpokládala někdy v horizontu měsíců...

Z interpretačního pohledu tak do budoucna došlo k odlišení tří skupin s různým vztahem k zlomovému datu osmadvacátého října. Zahraniční odboj,

vedený Masarykem preferoval diplomatické aktivity Národní rady a prozatímní vlády. Dominantní role vůdců-martyrů, někdejších válečných vězňů a reprezentantů nacionální politiky, Kramáře s Klofáčem, sice byla vázána na aktivity domácí politiky, ale od přirozené podpory domácího převratu je odváděla neúčast na rozhodujících událostech zlomového dne vyhlášení samostatnosti. Mezi tzv. muži 28. října, „muži revoluce“ s bezprostředním podílem a zájmem na prosazení 28. října coby zlomového data, se tak shodou okolností ocitli, vedle stranických zástupců obou předsedů (národní demokrat Alois Rašín a socialista Jiří Stříbrný), předsedové stran, které se v předválečné, ale ani válečné éře nemohly prezentovat jako strany silného národně revolučního zájmu, tedy agrárníků (Antonín Švehla) a sociálních demokratů (František Soukup). Zcela svébytnou roli v revolučním výboru sehrál reprezentant slovenské politiky Vavro Šrobár. Z pohledu Karla Kramáře a Václava Klofáče se jako rozhodující mohl jevit teprve státoprávní akt vyhlášení republikánského režimu, přijetí prozatímní ústavy na prvním zasedání Revolučního Národního shromáždění a ustavení první domácí československé vlády v čele právě s Kramářem 14. listopadu toho roku.

Podzim 1918 přinesl konec války, nejhorší, jakou do té doby svět zažil a lidé pamatovali. Válka byla dlouhá a ničivá, příliš dlouhá a příliš ničivá na to, aby mohla být ukončena prostým jednáním diplomatů na mírovém kongresu. Aktéry nejistých dnů konce války se vedle politiků a státníků staly právě ony rozvášněné masy, prosazující svoji představu o míru a poválečném řádu. S jejich silou političtí vůdčové počítali, mnozí na ni spoléhali, jiní se jí obávali. Po celé devatenácté století vyzrávaly výrazné politické ideologie, které se vztahovaly k rozdílným společenstvím, národu či třídě, avšak s touž ambicí stát se programem masového vlivu, projevem zájmu tzv. lidové politiky. Po léta vzývaná masa se nyní měla dát do pohybu v zájmu konkrétních cílů. Ačkoliv se pojetí revoluce 28. října proměňovalo a vyvíjelo i v budoucnosti, uznání právě tohoto data jako dne zrodu samostatnosti se jednoznačně prosadilo. Bylo tomu tak nepochybně proto, že tuto akci bylo možno zaštitit a podpořit demonstrací ulice, vydávanou

za projev národní vůle. Právě lidé v ulicích byli oním rozhodujícím fenoménem, k němuž se již dříve upínala moderní česká masová politika a jejíž zkratka musela respektovat i v jeho spontánních projevech.

Vedle „nadstranického“ Národního výboru jednajícího pod výrazným vlivem zástupců měšťanských stran se k rozhodné akci již dříve připravovala rovněž Socialistická rada, reprezentující levicové politické proudy. Svedení hladových bouří do jedné akce nacionálně socialistického charakteru bylo dokonce prvním vážným pokusem o prosazení státní samostatnosti za pomoci masového vystoupení demonstrantů. Státní orgány ale dokázaly důsledkům generální stávky a následným připravovaným shromážděním 14. října ještě čelit. Stávka byla úspěšná, na některých shromážděních došlo dokonce i na svolání samostatnosti, rovněž centrální prostranství Prahy zaplnili demonstranti, ale státní moc se dokázala na tuto akci připravit a projevila tentokrát ještě dostatek energie a vůle, aby zasáhla proti separatistickým projevům a puči hrozícímu „po vzoru bolševiků“. Levicoví vůdčové se v poslední chvíli zalekli silné vojenské přítomnosti v ulicích a politicky zůstal masový projev odporu prozatím nevyužit. Oproti tomu stanula česká měšťanská politika před nelehkým úkolem svést výbušnou energii strachu a hladu, existenciálního zájmu, do koridoru ideálního zájmu všenárodního.

Tento deklarovaný „všenárodní zájem“ zaštiťoval nejen separatistický program, ale rovněž jednotlivé komponenty budoucí státnosti a vědomí státní identity jako takové. Měl v českém politickém myšlení dlouhodobě mnohem výraznější podporu a tradici. „Bylo by neštěstím,“ obhajoval později Jiří Stříbrný svoji kritiku Masarykovy interpretace revoluce, „kdyby se měl národ domnívat, že svou samostatnost dostal presentem od Spojenců.“ Dlouhodobě pěstovaný ideál masové všenárodní politiky se stal rovněž hlavním argumentem debat o vlivech, zdrojích a tvůrcích revoluce. Ani dlouhodobá akce Masaryka, Beneše a Štefánika, ani okamžitá aktivita Kramáře s Klofáčem se podobnou zřetelnou podporou národa, navíc v kulisách tradičního mocenského centra české politiky, Prahy, nemohly zaštitit.

Osmadvacátý říjen se bezpochyby mohl a měl stát symbolem. Měl svůj potenciál do budoucna, ale formoval se již v minulosti. Vedle přirozené hranice počátku, spojené s ustavením nového řádu a pořádku se do pojmání tohoto data nutně promítla symbolika vrcholu, konečného naplnění cíle, k němuž směřovalo úsilí generací. V celkové interpretaci byl tak tento den zapracován do dlouhodobě vytvářeného a pěstovaného kultu, mýtické představy vyvrcholení obrodného procesu národního zmrtvýchvstání – tradičního politického paradigmatu, využívaného v programech českých měšťanských nacionálně liberálních stran od poloviny 19. století. Národní potenciál se ale proměnil. Všenárodní strany budované na liberálně-nacionálním programu se přežily již na sklonku 19. století. Nacionální programy již nebylo možno dále přizpůsobovat, aniž by se do nich nepromítl jediný možný vrcholný cíl národního osamostatnění a vytvoření samostatného národního státu. K tomuto požadavku se však česká reálná politika před válkou necítila dost silná – a objektivně vzato, ani nebyla. I proto byly všenárodní strany postupně vytlačovány ze svých pozic stranami zájmovými s programy více uzpůsobenými potřebám jednotlivých částí společnosti. Jejich typickými představitelkami byla sociální demokracie a agrární strana. Válka a doba celkového rozkladu hodnot paradoxně jakoby tento proces narušila a obrátila k opačnému směru. Umožnila nastolit a v posledku rovněž prosadit dotud jen naznačovaný konečný cíl „národního zájmu“. Jistá satisfakce úspěšného programu se u nacionálně-liberálních stran (v této fázi zejména národní demokracie) brzy změnila v rozčarování, když si jejich představitelé uvědomili, že motiv národního vítězství nezůstane vyhrazen pouze jim. V říjnu 1918 prosazovaly program státní samostatnosti téměř všechny české stranické subjekty, pocit odhodlání k boji za státní samostatnost a následné euforie sdílela většinová část společnosti. Nacionální program, dříve „vyhrazený“ všenárodním stranám, se nyní rozměnil mezi programy všech českých státotvorných subjektů. Jeho zisky, hodnoty samostatného státu se promítly do formující se státní doktríny, s níž se identifikovala rozhodující část společnosti, a to bez ohledu na svoji stranickou příslušnost. V té či oné podobě byl zároveň zapracován do programových tezí

všech českých státotvorných stran. Ve svém pojetí se 28. říjen stal součástí jak státní doktríny, tak stranicko politických programů. Ačkoli byl vývoj v poválečném Československu z pohledu mnoha stran a politických proudů kritizován, hodnota 28. října zůstala nezpochybnitelná. Alespoň do té doby, než byly její hlavní nosné motivy rozmělněny či zaměněny.

Jaké však byly ústřední motivy komemorace, společné paměti? Dvě roviny hodnocení osmadvacátého října jako symbolu vyvrcholení i počátku se projeví i v jiné podobě hledání a formování charakteru tohoto zlomového data. V oficiálních projevech i populárních textech lidového čtení dalších desetiletí nalezneme pravidelně se opakující koncepci postavenou na jednoznačné dichotomii negativního a pozitivního vymezení minulosti – budoucnosti. V již naznačené snaze o prezentaci minulosti jako procesu postupného budování stavby státnosti završené revolučním aktem narážela česká interpretace na slabinu nedostatečně projevovanou vůle k samostatné státnosti v době před první světovou válkou. Hodnocení minulosti tak na sebe nabíralo mnohem častěji podobu negativního vymezení. Den zrodu státu byl prezentován jako den konce minulosti, spojené s motivy útlaku a strachu. Symbolem tohoto útlaku se stalo zpředmětnění minulé státnosti – Rakousko – se všemi dílčími náměty obrazu temna. Do nich si rozjitřená společnost promítá vše, co bylo spojeno s frustracemi minulosti, utrpení a neúspěchů, vše to, co bylo třeba zapomenout, od čeho se bylo třeba odpoutat, celý neblahý Ancien Régime. Česko-rakouská éra je prezentována synonymicky, je soustředěna do zhutnělého obrazu systému, jenž v sobě nesl v historické zkratce rekatolizaci, robotu a poddanství, hospodářské krize a v dobovém kontextu pochopitelně zpředmětnil rovněž válku a válečné útrapy jako takové. Všechny tyto a další příznaky zla bylo možno chápat rovněž jako příčiny znemožňující prosadit vlastní absolutní politické cíle dříve a vlastními silami.

Vedle tohoto do minulosti obráceného negativního vymezení se nutně musela formovat druhá poloha, jež obsahovala pozitivní ztotožnění s novou nadějí, budoucností mladého státu a jeho moderními komponentami, jež se obratem

stávaly předmětem nové symboliky a identity. Již z tohoto vymezení je pochopitelné, že při hodnocení zlomu se projevovala snaha po odlišení přítomnosti a budoucnosti od nežádoucího vlivu minulosti, vulgárně symbolizované ho heslem „odrakouštění“. Na základě tohoto odlišení krystalizovaly hodnoty, které nejlépe reprezentovaly svébytnost přítomnosti a nejzřetelněji se odlišovaly od rakouské minulosti. Přes veškerý příznak konzervativizmu a anachronismu představoval konstitučně monarchistický systém Rakouska-Uherska přiměřeně rozvinutou strukturu, z níž česká a slovenská politika nejen vyrůstala, ale na níž přirozeně navazovala. Problém spočíval v tom, že se vůči hodnotám ústavnosti, parlamentarismu či státnosti česká předválečná politika často vymezovala se zřetelným despektem, a to s poukazem, že nevyhází z její bezprostřední vůle a neplní potřeby a cíle českého národa. Moderní občan po generace vyrůstal v přesvědčení o nutnosti posilující role státu jako garanta sociální politiky, hospodářského rozvoje a vojenské ochrany. Ale situace české společnosti byla posunutá. Její nikoli nepodstatná část byla vychovávána v určité přezíravosti ke státní identitě. Jakkoli česká společnost sdílela obecné přesvědčení moderní evropské society o rostoucí roli státu, zároveň se utvrzovala v jisté opoziční identitě, z níž vyplývala nedůvěra k státu rakouskému. Rakousko bylo dáno české společnosti v době jejího zrání jako stát modelového tvaru, s nímž ale tato společnost spojovala pojetí modernity jen podmíněčně, a to zejména v politických ohledech. Náhle se však otevřel prostor pro vytvoření „vlastního“ státu. Nyní bylo třeba srovnatelné hodnoty a instituty moci zakotvit jako všeobecně úctyhodné, vtisknout jim zároveň pečeť pokrokovosti a původnosti. Kontinuita mocenských struktur byla přitom zřejmá. Jestliže určité formy konstitucionalismu, demokratismu a parlamentarismu byly v té či oné podobě přítomné a zažité již v předválečné tradici, potom se jako hlavní zdroj vědomí odlišnosti moderní éry uplatnil a prosadil republikanismus, jehož nejmarkantnějším projevem byla instituce prezidentské funkce a zosobněním osoba prezidenta. Právě prezidentský úřad se stal symbolem nového Československa. Ačkoli rovněž ústavou daná kompetence prezidenta přejímala některé prvky panovnické mocenské autority

z doby Rakouska-Uherska, ačkoli symboliku státnosti dotvářely zároveň komponenty prastaré královské mocensko-státní autority typu korunovačních klepotů či Pražského hradu jako symbolu mocenského centra, přesto přese všechno právě v původnosti a modernitě republikanismu a prezidentství spatřovala nová tradice svůj nejsilnější zdroj. Nešlo proto pouze o osobní autoritu, Tomáš G. Masaryk reprezentoval již z titulu své funkce novou éru plnou naděje a sebedůvěry. V tradici 28. října tak došlo k zajímavému paradoxu. Přestože byly vrcholné státoporné akty Masarykem vedeného zahraničního odboje na sklonku války překryty domácí revoluční akcí, přesto to byl nakonec právě republikanismus státnosti, staly ústředními motivy oslav a vzpomínek pamětníků. Stát a republika, to byly dva klíčové pojmy společné paměti rozhodující části československé společnosti. Na nich se shodly nejen státoporné síly v zemi, ale z velké části rovněž destruktivní opozice, českoslovenští komunisté, stejně jako některé fašistické skupiny. Postupně se s novou státní a republikánskou realitou sžívaly rovněž národnostní menšiny, které v někdejší Rakousku-Uhersku spatřovaly žádoucí oporu a ochranu své národnosti.

Desáté výročí 28. října bylo velkolepou přehlídkou a demonstrací úspěchů mladého státu. Oslavy ukázaly, jak pevně jsou již zakotveny principy a struktury, na nichž byla tradice státnosti odkazující se k 28. říjnu založena. Principy republikanismu a parlamentnědemokratického systému se podařilo nejen prosadit, ale stabilizovat a dosáhnout jejich přiměřené podpory rovněž v těch částech společnosti, které zpočátku projevovaly zřetelný odstup. Hybatelé revoluce si pochopitelně nenechali vzít svoji ústřední linii, symbolika zahraničního odboje a osobnosti prezidenta se projevila v množství soch a památníků, zosobněním odporu se jednoznačně stala postava legionáře. Ale oslavy státnosti do sebe vstřebávaly rovněž další prvky a motivy, a to za bezprostřední podpory státu. Sklonek dvacátých let se nadále nesl na vlně budovatelské euforie, která v posíleném sebevědomí otvírala prostor i dříve potlačovaným interpretacím státně-historické tradice. Jako příklad mohou posloužit především oficiální oslavy svatováclavského ju-

bilea v roce 1929, které v sobě nesly modifikované prvky tradice středověké české státnosti s prolínající se autoritou církevní a státní. Stoupající podporu státním oslavám nyní zřetelně projevovali i příslušníci národnostních menšin. Za doklad státního významu jubilea však mohou posloužit nejen pozitivní, ale i negativní ohlasy, které se rovněž soustředily k jubilejnímu datu. Komunisté demonstrovali proti desetiletému utlačování ze strany nenasytné buržoazie, kravály způsobili němečtí studenti v Brně, jubilejní rok inspiroval maďarského agenta Tuku k propagandistické lži o tajné klauzuli Martinské deklarace, díky níž mělo po 28. říjnu 1928 v Československu propuknout právní vákuum. Vstřícné i odmítavé reakce posilovaly význam jubilea. Málokdo by si tehdy připustil, že to byla vlastně první a poslední jubilejní oslava, která, přes přetrvávající projevy vnitrosociálního napětí, zachovala symboliku data zrodu republiky nezměněnou, v jejích původních hodnotách a základních motivech.

V jubilejním roce desátého výročí republiky byl oživen již starší projekt pomníku na Vítkově. Vedle řady akcí a odhalených památníků se nad Prahou měl do budoucna tyčít ten největší z nich. Nebyl věnován budování státu, ani oslavě republiky, ale osvobození. Slavnostní zahájení prací tak nebylo směřováno k 28. říjnu, ale symbolicky provedeno 8. listopadu, v den připomínky bitvy na Bílé Hoře. Připomínka odboje jako zdroje národní hrdosti se zde pojila s předpokládaným účelem stavby coby panteonu a mauzolea, v němž měly být uloženy ostatky prvního prezidenta a legionářských velitelů. Jestliže jsme označili státnost a republikanismus za dva nejsilnější, tedy nejuniverzálnější motivy obsažené ve společné paměti 28. října, potom nelze zapomínat, že paralelní motivy zůstávaly živé a využívané v různých vrstvách politických elit. Koncepce budovaného Památníku tak zapadala do diskusí o tvůrcích samostatnosti, když jednoznačně upřednostnila zahraniční odboj. Jeho úsilí otevřelo možnosti pro vnitřní převrat 28. října. Tuto symboliku mělo potvrdit i datum slavnostního otevření Památníku, stanovené k dvacetiletému výročí října. Osudy stavby se však nakonec staly především smutným dokumentem doby. Slavnostní otevření

Památníku se z pochopitelných důvodů nekonalo, za války objekt sloužil jako sklad wehrmachtu a svému původnímu záměru posloužil v historické karikatuře teprve jako Mauzoleum Klementa Gottwalda... Dvacáté výročí republiky se tak stalo trpkým mementem, v době ztráty územní integrity, v době zřetelné omezené samostatnosti, kritiky a zřikání se ideálů, které kdysi stály u vzniku státu. Deziluze roku 1938 vedla k radikálnímu přehodnocení významu jubilea, 28. říjen se po létech slavnostních akcí stal toho roku běžným pracovním dnem: „Práce v tento den, který zůstává svátkem národním,“ hlásal dobový tisk, „má být symbolem, že jen prací můžeme stát a národ obnoviti, povznésti, zceliti a zajistit šťastnější jeho budoucnost.“ Nerealizované zůstaly projekty, které měly být k dvacátému výročí dokončeny. Oslavy 28. října jako symbolu československé státnosti by nabraly v době po Mnichovu ironizující pachůť. Nadto státní moc neměla nejmenší chuť dráždit Německo. Výrazný sjednocující národní charakter si však 28. říjen podržel, tentokrát především jako zdroj naděje, symboliky hodnot, které byly zpochybněny a deformovány, ale jež bude možno znovu obnovit na konci vítězné války. Tento den se stal svědkem na dlouho posledního otevřeného hromadného projevu domácí nespokojenosti o rok později, v roce 1939. Především se však jeho tradice chopil zahraniční politický exil: „Stojíme pevně a odhodlaně, jednotni a zoceleni na půdě naší Republiky. Stojíme věrně a poctivě za naší vládou v Paříži, za presidentem Benešem! Věříme v nový, slavnostní a vítězný 28. říjen a pro tento den Osvobození jsme zde všichni, semknuti v jeden celek a připraveni... Tak k nám promlouvá letošní 28. říjen: Stůjme opět svorně vedle sebe, učitel vedle dělníka, řemeslník vedle studenta, rolník vedle úředníka, katolík vedle českého bratra, komunistu vedle národovce. Blaho vlasti budiž nám nejvyšším příkazem!“ (V boj, 1939) K tradičním motivům státnosti a republikanismu se upínalo odhodlání odboje a nezlomené jednotčí vůle. Ale i tato jednota pod tlakem obav nejistoty a odhodlání byla jen zdánlivá. Již 28. října 1942 pronesl v moskevském exilu Klement Gottwald projev „Za nový 28. říjen“. Bylo jasné, že válka opět znamená nejen trauma, ale rovněž politikou příležitost k vyhodnocení pozice pro poválečný střet. Komunisté rozhodně

nemínili pasivně přihlížet a obratně se chápali možnosti přehodnocení tradičních oslavných motivů a následně snad i forem, které předznamenávaly jejich představy o razantních proměnách mocenských poměrů ve státě po ukončení války. Podle Gottwalda bylo nezbytné 28. říjen nově pochopit, a nezapomínat přitom, že to byla právě říjnová revoluce v Rusku, která stála u kolébky našeho 28. října. Tak jako byla stranická příslušnost komunistů vázána na Moskvu a Komunistickou internacionálu, tak se mělo přizpůsobit nové importované tradici rovněž vědomí československé státnosti. Jako ta předešlá, i tato válka přinesla rozvrat a deformaci starších hodnot, aby otevírala prostor pro vytváření nových. První říjen po konci války nemohl opomenout motiv nového vítězství a nového začátku.

Ani v řadách samotných komunistů ale nevládlo jednoznačné pojetí října. Ještě v roce 1945, bezprostředně po osvobození, přivítala Kulturní a propagační komise krajského výboru KSČ v Plzni říjen jako znamení národních oslav, znamení národní hrdosti a sebevědomí – „Vám za to díky že může naše plémě / jít s hlavou vztyčenou“, připomínala vděčnost českým a slovenským legionářům jakožto osvoboditelům a dobyvatelům samostatnosti. O rok později ovšem jiná příslušná komise centrálního vedení ÚV KSČ vydala pod heslem října text zcela jiného významu a orientace, a to pod titulem Velký říjen 1917. Pod dojmem proměny politické situace a tlaku nových závazků však přehodnocovali původní kořeny československé samostatnosti z konce první světové války nejen komunisté v čele se svým předsedou. Vždyť i prezident Beneš ve své nedávno dokončené slovenské retrospektivě Úvahy o slovanství (1944) označil říjnovou revoluci v Rusku za projev „největší pomoci a oběti“, o nějž se ve svém osvobozovacím boji opíraly všechny ostatní slovanské národy.

Znovuosvobozená Československá republika již byla jiná než před sedmi lety. Proměnily se hranice státu, ačkoli Československo stanulo na straně vítězů, zaplatilo svoji „osvobozenou daň“ ztrátou území Podkarpatské Rusi. V říjnu toho roku zasáhla do hospodářského i kulturního chodu země série dekretů prezidenta Beneše. Nejpodstatnější znárodňovací dekrety byly sice podepsány

již 24. října, ale jejich připomínka se do budoucna promítla do osmadvacátého října, aby do značné míry eliminovala někdejší státoporné hodnoty první republiky. Na jejich úkor se nyní prosazovaly motivy hospodářské, za nejvyšší hodnotu října byla svolána oslava práce a nových forem řízeného hospodářství. Již v následujícím roce byl právě k jubileu nové tradice znárodňovacích dekretů vyhlášen první dvouletý hospodářský plán (25. října 1946). Když 28. října 1948 vystoupili s předsedou vlády Antonínem Zápotockým na slavnostní tribunu na Václavském náměstí, aby se účastnili třicátého výročí zrodu československé státnosti, nesly se jejich projevy již zcela v duchu nově zakládané tradice budování socialismu. Její obsah určovala již jiná revoluce. U příležitosti tohoto data byla vyhlášena první pětiletka. Motiv státnosti a zakladatelského činu z podzimu 1918 byl vytlačten. Samotný svátek měl být nadále připomínán již ve zcela jiných souvislostech a s jiným důrazem. O několik málo let později byl přijat nový zákon č. 93/1951 o státním svátku, o dnech pracovního klidu a významných dnech. V duchu jeho znění si Československo nadále připomínalo již jen jeden státní svátek – Den osvobození sovětskou armádou 9. května. 28. říjen se jako Den znárodnění stal dnem pracovního klidu.

Tak jako bylo první republice vyměřeno pouhých dvacet let nerušeného kontinuálního vývoje, spolu s ní se uzavřela kapitola svátku, který stál u zrodu její existence a symbolizoval její trvání. Proměna původní státnosti vybudované na zásadách a strukturách versailleského dohodového systému tak přirozeně souvisela s postupnou destrukcí motivů a symboliky 28. října, které byly po roce 1945 vytlačovány či překrývány novými významy. Rovněž republikánské motivy v těchto následných etapách již neplnily svoji původní roli symbolů modernity a pokrokovosti, zevšedněly a postupně přestávaly být vůbec připomínány. Tuto destrukci hodnot národní a státní identity z doby první republiky zvýraznil a do jisté míry i usnadnil generační odchod strůjců původní státnosti a republikánského režimu, symbolizovaný úmrtím druhého prezidenta E. Beneše v září 1948.

28. říjen se již v roce 1919 stal prvním a jediným státním svátkem meziválečné Československé republiky. Jako takový sdílel její osudy. Formy jeho připomínek a oslav byly velice pestré, proměnlivý se nakonec ukázal rovněž obsah, který si pozdější vývoj přizpůsoboval v duchu ideových změn. Každá doba pochopitelně hledá své zdroje hrdosti a sebevědomí, které jsou však ve své nejhlubší podstatě generačně nepřenositelné, pakliže další generace vyrůstají pod vlivem nových zlomových událostí. Nové historické zlomy plodí nové hrdiny, nové symboly a nové svátky.

S U M M A R Y

28 OCTOBER IN CZECHOSLOVAK NATIONAL TRADITION AND ITS ROLE IN PUBLIC OPINION

Vratislav Doubek

The most important state holiday of the young Czechoslovak state was 28 October 1918, a date which was remembered and defined by political discussion regarding the significance of activities by both foreign and domestic resistance at the end of the war, as well as debate as to the extent of each party's contribution to resisting Habsburg rule. It was on this date that an independent Czechoslovak state was declared – without the involvement of the exile resistance, but also without the participation of the most important liberal nationalist and socialist parties. The decisive factor in making 28 October an important date was a spontaneous popular uprising in the major political and administrative centres, of which the local political elites took the lead.

Our study analyses both the reasons for the choice of this date as the First Republic's only state holiday, as well as the motifs associated with this holiday, which reflected the process of shaping a new state doctrine. For the young Czechoslovak state, the decisive themes turned out to be those which offered a sufficient differentiation from the old Austro-Hungarian identity – statehood and republicanism.

The country's only state holiday shared the fate and fortunes of Czechoslovakia. The change in the original state identity in 1938 thus presaged the gradual destruction of the motifs and symbols of 28 October, which were subsequently repressed or replaced by new meanings. The period of Nazi occupation and the subsequent communist regime represented the destruction not only of moral values, but also of First Republic values of national and state identity, whose central themes would never be fully renewed, no matter how much political elites claimed title to it in one form or another. Every era naturally seeks its sources of pride and self-confidence, whose deepest essence, however, cannot be carried forward if the next generation grows up under the influence of new landmark events.